

Amir Duranović
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
amir.duranovic@ff.unsa.ba

ORGANIZACIONA STRUKTURA ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI I "AUSTRIJSKO NASLIJEĐE"

Apstrakt: Ovaj rad nudi kraći historijski pregled ključnih izmjena organizacione strukture Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini uvjetovanih, prije svega, čestim promjenama državno-pravnih okvira i smjenama različitih ideologija u 20. stoljeću, s posebnim fokusom za temu „austrijskog naslijeđa“, o čemu, na osnovu izvorne građe, nudi detaljniji pogled u pristup i metod kojim se „austrijsko porijeklo“ brisalo iz ključnih organizacionih akata Islamske zajednice krajem 1950-ih godina.

Ključne riječi: Islamska zajednica, organizaciona struktura, „austrijsko naslijeđe“, Bosna i Hercegovina, muslimani

Abstract: This paper offers a brief historical overview of the key changes in the organizational structure of the Islamic community in Bosnia and Herzegovina, primarily due to frequent changes in the state-legal framework and shifts of different ideologies in the 20th century, with a special focus on the so called „Austrian Heritage“. The paper is mainly based on the original archival materials and offers a more detailed view of the approach and method by which the „Austrian Heritage“ was deleted from key organizational acts of the Islamic Community during the late 1950s.

Keywords: Islamic community, organizational structure, „Austrian heritage“, Bosnia and Herzegovina, Muslims

U protekloj, 2016. godini, navršilo se 138 godina od austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, prema odluci donesenoj na

Berlinskom kongresu 1878. godine.¹ Za razliku od dugotrajne osmanske administracije od nekoliko stoljeća, u proteklom skoro jednom i po stoljeću od Berlinskog kongresa do danas, Bosna i Hercegovina je prošla kroz više različitih i međusobno ideološki suprotstavljenih državno-pravnih okvira. Bez obzira na više nego evidentne i česte promjene, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini spada u red rijetkih institucija koje su nadživjele ove velike promjene te postoji i danas. Iako još uvijek traju debate o tome koji bi kriteriji trebali biti najzastupljeniji u elaboraciji samoga početka postojanja Islamske zajednice, prema tvrdnji Mustafe Imamovića, pitanje „pravnog položaja i unutrašnje organizacije Islamske vjerske zajednice postavlja se tek nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine“.² Time austrougarska intervencija u Bosni i Hercegovini postaje polazište za razumijevanje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i kao „austrijskog naslijeđa“. S druge strane, posthabsburški državno-pravni okviri, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevina Jugoslavija i FNR/SFR Jugoslavija, svoje identitetsko samorazumijevanje i autorefleksiju gradile su, između ostalog, i na eliminiranju „strane intervencije“ u mnogim sferama javnog života, uključujući i odnos prema Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini. Zato je temeljna namjera ovoga rada pokazati koliko je austrougarska intervencija doprinijela izgradnji imidža Islamske zajednice kao „austrijskog naslijeđa“, a potom kako se taj imidž mijenjao te kako se to naslijeđe brisalo.

¹ Ovaj rad je nastao u okviru projekta „Politička uloga vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini 20. stoljeća“ koji se realizira u Institutu za historiju Univerziteta u Sarajevu, podržanog od Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke (FMON).

² Mustafa Imamović, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji (skica za historiju), *Glasnik Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 1-2, 1992, 90.

Savremeni vjerski, a velikim dijelom i kulturni identitet bosanskohercegovačkih muslimana, rezultat je historijskog naslijeđa i vladavina dviju velikih imperija nad prostorom kojeg oni naseljavaju. Odlazak višestoljetne osmanske administracije, čije trajanje je odredilo vjerski i kulturološki identitet, i dolazak administracije Austro-Ugarske monarhije, pokrenuo je proces institucionalne organiziranosti bosanskohercegovačkih muslimana u zasebnu formu hijerarhijske vjerske organizacije. Sve do 1878. godine zamišljeno jedinstvo muslimana odražavalo se kroz konfesionalnu solidarnost i poštovanje temeljnog državnog zakona Osmanskog carstva – šerijata. Paralelno sa mukotrpnim procesom izgradnje institucija Islamske zajednice tekao je i modernizacijski proces kojim su bosanskohercegovački muslimani prihvatili temeljne tokove evropske moderne.³

S ciljem realizacije preuzetih međunarodnih obaveza, austrougarska administracija je poduzimala niz koraka kako bi učvrstila svoju upravu u Bosni i Hercegovini. Od imenovanja prvog bosanskog muftije u postosmanskom periodu, 22. marta 1882. godine, preko ustanovljenja organizacijskih formi uprave vakufskih i vjerskih poslova 24. oktobra iste godine, Naredbom Carskog i kraljevskog ministarstva finansija stvorena je Islamska zajednica, iako ne pod nazivom kakav nam je danas poznat.⁴ U prvi red

³ Nijaz M. Šukrić, *Organizacija i oblici vjerskoprosvjernog života muslimana Bosne i Hercegovine od 1945. do 1976. godine*, Fakultet islamskih nauka – El Kalem, Sarajevo 2006, 6-8; M. Imamović, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji (skica za historiju)*, *Glasnik Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, 90-101.

⁴ Enes Durmišević, *Uspostava i pravni položaj Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 1882-1899.*, Magistrat, Sarajevo 2002, 113; M. Imamović, *Islamska zajednica*, 91-92. Također i u: Fikret Karčić, *The Other European Muslims: A Bosnian Experience*, Centar za napredne studije, Sarajevo 2015, 125-152.

austroougarskih postupaka spadalo je i rješavanje preostalih otvorenih pitanja sa Osmanskim carstvom, odnosno osmanskim sultanom, koji je i dalje imao formalni suverenitet nad okupiranim teritorijem Bosne i Hercegovine. Nastojanje da se uredi odnosi bosanskohercegovačkih muslimana sa šejhul-islamom (vrhovnim vjerskim autoritetom sunitskih muslimana) vidljivi su i tokom pregovora o usvajanju, ali i iz odredbi usvojene Carigradske (Novopazarske) konvencije iz aprila 1879. godine.⁵ Prilikom imenovanja prvog reisul-uleme Hilmi ef. Omerovića, austroougarski ministar grof Gyula Andrassy svojoj je Vladi sugerirao da bi se ovo pitanje moralo pažljivo čuvati „da ta stvar ne iskoči izvan kontrole pa da izgleda kao djelo Vlade, štaviše, Vlada se mora tako ponašati da se vidi da odluka BiH muslimana zavisi samo od njih samih“.⁶ U ovakvim postupcima austroougarske administracije Mustafa Imamović vidi nastojanje Monarhije kako bi „Muslimane odvojila od Carigrada i tako učvrstila svoj položaj u okupiranoj zemlji“.⁷ Uslijedile su decenije borbe za autonomiju u vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima okončane odlukom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu 15. aprila 1909. godine kada je ozakonjen Štatut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini. Organizaciona struktura Islamske zajednice prema ovim je odredbama utemeljena na dvojnosti poslova, vjerskih i vakufsko-mearifskih, od džematskih skupština i džematskih medžlisa, koji su birali kotarska vakufsko-mearifska povjerenstva, a koji su opet delegirali svoje predstavnike u Vakufsko-mearifski sabor. Vjerskim poslovima upravljao je Ulema-medžlis, na čijem se

⁵ Momir Stojković (prir.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996. Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama. I tom (1876-1918)*, Službeni glasnik, Beograd 1998, 151-154.

⁶ Prema: Omer Nakičević (prir.), *Istorijski razvoj institucije Rijaset*, Sarajevo 1996, 105.

⁷ M. Imamović, *Islamska zajednica*, 91.

čelu nalazio reisul-ulema, a u svakom okružnom mjestu nalazio se muftija postavljen od Zemaljske vlade, a na prijedlog Ulema-medžlisa. Prema odredbama statuta iz 1909. godine, izbor reisul-uleme išao je procedurom prema kojoj Hodžinska izborna kurija utvrđuje tri kandidata, o kojih bi austrougarski vladar imenovao jednog za reisul-ulemu. Kako su se lomila koplja oko ovih izbora najbolje se vidi na primjeru izbora Mehmeda Džemaludina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine.⁸

Dvojnost poslova unutar organizacione strukture pratilo je dvojno porijeklo kadrova koji su upravljali ovim poslovima pa je tako cjelokupna historija Islamske zajednice obilježena aktivnom participacijom ulemanskog i laičkog elementa u upravljanju Zajednicom, a vrlo često se između ove dvije struje vodila borba za prevlast. Što se tiče načina ulaska kadrova u organizacionu strukturu, također se može kazati kako je cjelokupna historija Islamske zajednice obilježena kombinacijom izbornog i delegatskog modela, a primjeri iz pojedinih dionica historije Islamske zajednice pokazuju povremeno jačanje jednog nad drugim, jednako kao što je s vremena na vrijeme laičko učešće bilo značajnije od ulemanskog i obrnuto. U osnovi, Islamska zajednica je sa ovakvom organizacionom strukturom doživjela krah Imperije koja ju je osnovala te se u novim okolnostima po okončanju Prvog svjetskog rata i formiranju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca našla u novom državno-pravnom okviru i pred novim izazovima.⁹ Kako se može vidjeti iz navedenog, formalno organiziranje Islamske zajednice u zasebnu organizacionu strukturu pravni historičari uglavnom tretiraju kao

⁸ Adnan Jahić, O imenovanju Džemaludina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine, *Prilozi*, 41/2012, 59-78.

⁹ M. Imamović, „Islamska zajednica“, 90-101; Mnogo opširnije u: Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku Županiju – Islamska zajednica u Hrvatskoj, Medžlis Islamske zajednice Zagreb, Zagreb 2010, 25-48.

jedan vid austrougarske intervencije u Bosni i Hercegovini, pa se Islamsku zajednicu kao instituciju tom smislu može posmatrati i kao rezultat takve intervencije.

Osnovno pravno polazište za određivanje položaja i organizacije Islamske zajednice u Kraljevini SHS bio je ugovor o miru sa Austrijom potpisan u Saint Germainu 10. septembra 1919. godine, poznatiji i pod nazivom Ugovor o zaštiti manjina, koji je na nivou međunarodnih obaveza regulirao pitanja prava muslimanskog stanovništva na teritoriju novoformirane države.¹⁰ U osnovi, Ugovor je kroz § 10 garantirao muslimanima gotovo sve ono čemu su težili. Bilo je to osiguranje porodičnog i ličnog statusa prema muslimanskim običajima, imenovanje reisul-uleme, zaštita džamija, mezarja, drugih vjerskih ustanova, olakšice postojećim zakladama i vakufima te zabrana uskraćivanja olakšica prilikom formiranja novih.¹¹ Vrijeme do početka Drugog svjetskog rata u historiografiji se obično dijeli na tri perioda karakteristična po odnosu države prema Islamskoj zajednici, od 1918. do 1929, zatim od 1929. do 1935. i od 1935. do 1941. godine. U prvom su zadržane organizacijske forme iz predjugoslavenskog perioda, u drugom je provedena organizacija na cijelom jugoslavenskom teritoriju i prvi put ustanovljen naziv „Islamska vjerska zajednica“, a treći period se obično naziva vremenom obnovljene autonomije.¹² S obzirom da su se nakon ujedinjenja 1918. godine u novoj državi našli muslimani iz Bosne i Hercegovine zajedno sa muslimanima iz drugih dijelova Kraljevstva, političko nastojanje dinastije Karađorđevića bilo je

¹⁰ A. Jahić, *Islamska zajednica*, 121.

¹¹ A. Jahić, *Islamska zajednica*, 122; M. Imamović, *Islamska zajednica*, 93-94.

¹² M. Imamović, *Pravni položaj i organizacija Islamske zajednice u Jugoslaviji 1918.-1941. godine*, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, god. XL, 1998, 157-177; Adnan Jahić, *Obnova autonomije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1936. godine*, *Prilozi*, 37/2008, 95-111; Zlatko Hasanbegović, »Spahina« Islamska vjerska zajednica. Između obnove vakufske autonomije i stranačkog nadzora 1935.-1938., *Historijski zbornik*, god. LXIII, br. 2, 489-520.

ostvariti institucionalno jedinstvo Islamske zajednice na cijelom jugoslavenskom teritoriju, što se najbolje vidjelo iz odredbi zakonodavstva usvojenog u vrijeme diktature kralja Aleksandra Karađorđevića. Rezultat takve politike bio je jedinstvena administracija Islamske zajednice.¹³ Promjene političkih odnosa nakon smrti kralja Aleksandra odrazile su se i na zakonodavstvo i organizacionu strukturu Islamske zajednice.¹⁴

Islamska zajednica, ustalom kao ni druge institucije, nije tokom Drugog svjetskog rata prošla bez iskušenja, izazova, devastacije i organizacione destrukcije.¹⁵ Poslije rata, na ruševinama gotovo u potpunosti uništene vakufske imovine, obnavljao se život Islamske zajednice, a istovremeno je tekao proces obnove i izgradnje države od 1945. – Demokratske Federativne Jugoslavije, a ubrzo potom Federativne Narodne Republike Jugoslavije, koja je Ustavom iz 1946. proklamirala laičko načelo odvojenosti crkve i države, na čemu se, u osnovi, završavala dimenzija pisanih propisa o njihovom međusobnom odnosu. Takvo je ustavno rješenje sve dimenzije odnosa na ovoj relaciji suštinski prepustilo sferi političke volje u kojoj je Komunistička partija Jugoslavije, kasnije Savez komunista, od ranije imala jasan stav – religija je nazadan pogled na svijet te treba biti u drugom planu.¹⁶ Poratno vrijeme i prva decenija u novoj državi obilježeni su snažnim valom ateističke propagande, a organizacione veze u religijskim zajednicama u dobroj mjeri bile su pokidane. Po konsolidaciji prilika u zemlji pristupalo se rješavanju

¹³ F. Karčić, *The Other European Muslims*, 132.

¹⁴ A. Jahić, *Obnova autonomije*, 95-111.

¹⁵ M. Imamović, *Islamska zajednica*, 98-99; Zlatko Hasanbegović, *O pokušajima donošenja Ustava Islamske vjerske zajednice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, *Časopis za suvremenu povijest*, 33/1, 2001, 75-90; Nada Kisić Kolanović, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.-1945.*, Hrvatski institut za povijest – Školska knjiga, Zagreb 2009, 302-318.

¹⁶ Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970. Први део: 1945-1953.*, Институт за новију историју Србије, Београд 2002, 108-111.

problema i donošenju prvog poslijeratnog ustava Islamske zajednice 26. augusta 1947. godine i izboru Ibrahima ef. Fejića za reisul-ulemu. Sa stanovišta zakonodavne uređenosti odnosa između države i vjerskih zajednica, Jugoslavija je više od dotadašnjeg ustavnog rješenja ponudila 1953. godine Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica.¹⁷

Prvi ustav Islamske zajednice usvojen po okončanju Drugog svjetskog rata, odnosno 1947. godine, dominantno je bio rezultat društveno-političkih odnosa nastalih na ideološkom obrascu novoformiranih političkih struktura čiji su nosioci bili pripadnici Komunističke partije Jugoslavije.¹⁸ Kao i prethodnih prilika, Ustavom iz 1947. godine, u osnovi je zadržan raniji organizacijski koncept vakufsko-mearifske i vjerske uprave u Islamskoj zajednici. Ustav kao takav, s druge strane, bio je najkoncizniji od svih ustava koje je Islamska zajednica do sada imala.¹⁹ Društveno-politički odnosi u periodu nakon 1953. godine u Bosni i Hercegovini zajedno sa stanjem u Islamskoj zajednici ukazuju na mogućnost detaljnije analize promjena koje je doživjela organizaciona struktura Islamske zajednice do 1974. godine, a i poslije. Naime, u navedenom vremenskom okviru, temeljni pravni akt Islamske zajednice, koji definira i pitanje njene organizacione strukture, promijenjen je u dva navrata, prvi put 13. jula 1959,²⁰ a zatim deceniju kasnije, 1969. godine.

¹⁷ Denis Bećirović, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku Županiju – Islamska zajednica u Hrvatskoj, Medžlis Islamske zajednice Zagreb – Institut za istoriju Sarajevo, Zagreb – Sarajevo 2012, 198-208.

¹⁸ Muhamed Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, El Kalem, Sarajevo 2001, 197-219; D. Bećirović, *Islamska zajednica*, 321-335.

¹⁹ M. Salkić, *Ustavi*, 197.

²⁰ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Savezna komisija za verska pitanja (dalje: SKVP), 144-41-388.

Već do kraja maja 1958. godine na relaciji između Islamske zajednice i državnih institucija odvijala se veoma česta komunikacija koja je urodila konkretnim prijedlozima koji su se odnosili na izmjene organizacione sheme Islamske zajednice. Svaki akt kojim se razmatralo pitanje reorganizacije sadržavao je u sebi i određenu prethistoriju razmatranog pitanja na način da su bili predstavljeni nastanak, razvoj i trenutno stanje pojedinih institucija u organizacionoj strukturi Islamske zajednice. Vrijedno je naglasiti kako se većina analiziranih dokumenata vezanih za navedenu problematiku poziva na zastarjelost i prevaziđenost pojedinih institucija unutar Islamske zajednice. Štaviše, pojedinim se ustavnim rješenjima kao mana spočitavaju vezanost za predratni monarhistički oblik uređenja države, „austrijsko porijeklo“ te uloga Mehmeda Spahe u njihovom nastanku. U nastavku ovakve argumentacijske linije često je naglašavano nepostojanje slične terminologije u zemljama u kojima dominantno žive muslimani (npr. reisul-ulema, ulema-medžlis i sl.), te rezultate iz životne prakse pojedinih institucija koje je bilo potrebno prilagoditi „današnjoj našoj stvarnosti“.²¹

²¹ AJ, SKVP, 144-24-183, Reorganizacija IVZ. U nizu održanih sastanaka tokom 1958. godine između predstavnika Islamske zajednice i državnih institucija vrlo često se razgovaralo i o pitanju reorganizacije te načina na koji bi se reorganizacija mogla provesti. Tako je krajem 1958, 8. novembra reisu-l-ulema Sulejman ef. Kemura razgovarao sa Milanom Banjcem, sekretarom republičke Komisije za vjerska pitanja, gdje su, između ostalih pokrenutih pitanja, ponovo otvorili i pitanje reorganizacije. Na početku susreta Kemura je izjavio kako nema u potpunosti razrađen plan, ali da ima određene ideje o reorganizaciji te kako smatra da ju je moguće provesti. Iz njihovog razgovora moguće je razumjeti kako se pitanje reorganizacije promatralo kao proces koji uključuje izmjene Ustava, ustanovljenje administrativnih područja, imenovanje glavnih imama, ali se uporno naglašavala potreba da se za promjene moraju osigurati određena finansijska sredstva jer je to bilo osnovno pitanje reorganizacije. Štaviše, Kemura je smatrao kako se pitanje broja hodža, džamija i sl. može riješiti „bez nekakvog foruma – jednostavno, dekretom“, ali da se za reorganizaciju moraju obezbijediti materijalni preduvjeti. (AJ, SKVP, 144-24-170). Prethodnog je mjeseca (24. oktobra 1958) Kemura pitanje reorganizacije naglasio i sekretaru Savezne komisije za vjerska pitanja Miloju Dilpariću iako je osnovna tema njihova razgovora bilo stanje

Prilagođavanje organizacione strukture Islamske zajednice „današnjoj našoj stvarnosti“ podrazumijevalo je i, kako se može vidjeti iz više primjera, nastojanje da se nazivi organa u organizacionoj strukturi unificiraju, ali i da se pojedini nazivi iz prethodnog perioda u potpunosti izbrišu, odnosno, da se ustanove novi. Predloženim izmjenama poslove Ulema medžlisa preuzeo bi muftija za odnosnu republiku kojega bi birao Vakufski sabor na način na koji je birao članove Ulema-medžlisa. Muftija bi, slijedom navedene izmjene, bio član Izvršnog odbora Vakufskog sabora kao „izvjestitelj po vjersko-prosvjetnim pitanjima“, dok bi muftijska administracija bila u „Sekretarijatu Izvršnog odbora“. Nadalje je bilo predviđeno da muftija ima svoj savjet sačinjen od glavnih imama čiji bi ukupan broj u savjetu bio naknadno propisan za sve četiri republike. Obrazloženje ove izmjene argumentirano je islamskom tradicijom postojanja institucije muftije koja „ima vrijednost kod muslimana“ i koja je postojala sve „do 1935. godine, odnosno do dolaska JRZ-e [Jugoslovenska radikalna zajednica, op. a] na vlast u kojoj je [Mehmed] Spaho bio važan faktor“.²² Dalje je navedeno kako je Spahina intervencija da se ukine institucija muftije bila povezana sa nastojanjem da se Fehim Spaho, Mehmedov brat, imenuje na mjesto reisul-uleme, ali se ukidanjem muftija nastojalo preduprijeti opoziciono držanje prema ne toliko popularnom Fehimu Spahi.²³ Također je naglašeno kako je ustanova muftije

Islamske zajednice na Kosovu, odakle se Sulejman Kemura upravo bio vratio. (AJ, SKVP, 144-24-152).

²² AJ, SKVP, 144-24-183, Reorganizacija IVZ.

²³ AJ, SKVP, 144-24-183, Reorganizacija IVZ. Pitanje ukidanja institucije muftija kako se stvarno desilo 28. februara 1936. godine donošenjem Uredbe sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije naišlo je na oštre reakcije kako istaknutijih članova Islamske zajednice, tako i političkih aktera, ali i muslimana uopće. Vidljivo je to i iz muslimanskih predstavki upućenih Mehmedu Spahi iz Mostara ili Banje Luke u kojima se ukidanje muftijstava naziva „atentatom na najosjetljivije muslimanske osjećaje“. Ipak, Mehmed Spaho i Šefkija Behmen, ministri u Vladi Milana Stojadinovića, koji su imali određenu ulogu posrednika

veoma popularna te kako se očekuje da će biti pozitivno prihvaćena u svim republikama. Osim toga, navedeno je kako je institucija Ulema-medžlisa „austrijskog porijekla“ te da nema presedana. Inače, prilikom formiranja Ulema-medžlis se sastojao od četiri člana koje je imenovao vladar Austro-Ugarske monarhije. Prilikom prvog imenovanja, u Ulema-medžlis bili su izabrani kadije: Hasan ef. Pozderac, Mehmed Nazir ef. Škaljić, Nuri ef. Hafizović i Husein ef. Ibrahimović.²⁴ Upravljanje i nadzor nad poslovima unutar Islamske zajednice bili su u okviru nadležnosti Ulema-medžlisa. Samo formiranje Ulema-medžlisa, pak, imalo je svoje specifičnosti, barem u dva aspekta. Institucionalno rješenje Ulema-medžlisa na čijem čelu se nalazio reisul-ulema nije imalo sličnu paralelu niti kod jedne druge balkanske zajednice muslimana u postosmanskome periodu. A Ulema-medžlis je, kao tijelo, ustanovljeno s ciljem zajedničkog rješavanja muslimanskih pitanja zajedno sa čelnim čovjekom Islamske zajednice, reisul-ulemom. U drugim balkanskim zemljama postosmanske muslimanske zajednice zadržale su instituciju glavnog muftije, a sva druga hijerarhijska zvanja također su bila jednaka kao u vrijeme osmanske administracije.²⁵

Što se tiče poslova koje je Ulema-medžlis obavljao i načina na koji su poslovi izvršavani, naglašeno je kako je „praksa pokazala besmislenost postojanja te ustanove u kojoj pored nekoliko ljudi samo jedan stvarno radi pa nema potrebe da ustanova sa dva ili tri čovjeka [postoji] a uz to su suvišni i izdaci na održavanje tih bez potrebe privilegisanih ljudi. Uslijed ukidanja mekteba i prestanka rada medresa i tekija, nadležnost Ulema-medžlisa je danas veoma

između komisije koja je pripremala Uredbu i ostalih članova Vlade, nisu imali primjedbi na tekst Uredbe. Opširnije vidi: A. Jahić, *Obnova autonomije*, 95-111; A. Jahić, *Islamska zajednica*, 524-529.

²⁴ M. Imamović, *Islamska zajednica*, 91.

²⁵ F. Karčić, *The Other European Muslims*, 130.

ograničena“.²⁶ Više puta spomenuto „austrijsko porijeklo“ pojedinih organizacionih formi u strukturi Islamske zajednice bilo je motiv komunističkoj političkoj eliti da unese strukturalne izmjene kojim bi se brisale odredbe iz kojih se dalo naslutiti „austrijsko porijeklo“. U vrijeme priprema za izmjene ustava Islamske zajednice i ustanovljenje nove organizacione sheme, isticano je kako je „najveći dio tih propisa zadržan [je] sve do danas a naročito organizacija i terminologija onako, kako je to uvedeno još za Austrougarske vladavine. Primjera radi navodimo da je i sam naziv Reis-ul-ulema potekao za te vladavine. Isti je slučaj i sa Ulema-medžlisom, mada ti nazivi ne postoje nigdje, ni u jednoj islamskoj vjerskoj zajednici van naše zemlje“.²⁷

Iz Izvještaja Komisije za izradu Nacrta izmjena i dopuna Ustava Islamske vjerske zajednice vidimo da je Komisija bila rukovođena principima provođenja „unifikacije opštih propisa za rad organa IVZ“ na cijelom teritoriju Jugoslavije s ciljem uvođenja istih naziva organa i ustanova. Pored navedenog, Komisija je ponudila rješenja kojim bi se objedinili do tada odvojeni organi za vjerske i imovinske poslove, zatim je ponudila zadržavanje principa izbornosti unutar struktura Islamske zajednice i sl.²⁸ U konačnici, usvajanjem novog ustava Islamske zajednice 1959. godine ustanovljena je prilično centralizirana organizaciona struktura,²⁹ a uz

²⁶ AJ, SKVP, 144-24-183, Reorganizacija IVZ. Ovakva argumentacija komunističke političke elite za ukidanje Ulema-medžlisa i ustanovljenje drugačije organizacione strukture imala je smisla naročito zbog velikog broja zatvorenih medresa poslije Drugog svjetskog rata i zabrane rada mekteba. Detaljnije u: D. Bećirović, *Islamska zajednica*, 291-316.

²⁷ AJ, SKVP, 144-24-183, Reorganizacija IVZ.

²⁸ *Glasnik VIS*, God. X, br. 7-9, juli-septembar 1959, 367.

²⁹ Amir Duranović, *Islamska zajednica u društveno-političkom životu Bosne i Hercegovine od 1953. do 1974. godine*. Doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, 2015, 13-35.

ranije imenovano novo rukovodstvo Islamske zajednice,³⁰ ostvarena je jedna od osnovnih intencija komunističke političke elite: efektivna kontrola nad Islamskom zajednicom. Pored ostvarenja efektivne kontrole, sa pozicije nove društveno-političke ideologije učinjeno je više konkretnih poteza kojim bi se, u terminološkom pogledu, izbrisali ostaci „austrijskog naslijeđa“, ali i ustanovili novi nazivi. Analizom novih naziva za pojedina tijela unutar organizacione sheme Islamske zajednice vidljivo je kako komunistička politička elita uvodi terminologiju karakterističnu za društveno-politički poredak ustanovljen nakon okončanja Drugog svjetskog rata 1945. godine. Tako se češće u predloženim rješenjima susreću termini kao što je „odbor“, zatim „izvršni odbor“ i/ili „sekretarijat“ i sl, odnosno, terminologija pogodnija socijalističkom društveno-političkom poretku. Kako je već naprijed navedeno, poslije organizacionih promjena iz 1959. godine, Islamska zajednica je deceniju kasnije, dakle 1969. godine, dobila novi ustav, ali se organizaciona struktura, kao ni njena terminologija, nije značajnije mijenjala kao što je to bio slučaj sa izmjenama iz 1959. godine. Nakon 1969. godine, ustav Islamske zajednice promijenjen je u bitno drugačijem kontekstu na vanrednom zasijedanju Vrhovnog sabora Islamske zajednice u SFRJ 12. aprila 1990. godine u Sarajevu. Tek je ovim, tzv. Ramazanskim ustavom, izvršena temeljna reorganizacija Islamske zajednice.³¹

Raspad jugoslavenske federacije nužno je sa sobom donio i niz promjena u organizaciji i načinu djelovanja Islamske zajednice na

³⁰ Amir Duranović, Imenovanje Sulejmana ef. Kemure za reisu-l-ulemu Islamske vjerske zajednice u FNRJ, *Mustafa Imamović – 45 godina naučnog i publicističkog rada - zbornik radova*, Institut za istoriju Sarajevo – JU Javna biblioteka "Alija Isaković" Gradačac – University Press Sarajevo, Sarajevo – Gradačac 2010, 347-356.

³¹ M. Imamović, Pregled razvitka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, u: *Bošnjačko pitanje*, Uprava za moral Generalštaba ARBiH, Sarajevo 1995, 34.

prostoru biše Jugoslavije.³² U ratnim uvjetima tokom 1993. godine, održan je Obnoviteljski sabor Islamske zajednice u Republici Bosni i Hercegovini, koji je na osnovu „zaključaka predstavnika islamskih institucija u Republici Bosni i Hercegovini“ od 1. aprila 1993. godine, te „zaključaka predstavnika islamskih i muslimanskih institucija i organizacija“ od 9. aprila 1993. godine, donio Deklaraciju kojom „Obnoviteljski sabor Islamske zajednice u Republici Bosni i Hercegovini preuzima vrhovnu vlast Islamske zajednice u Republici, donosi ovu Deklaraciju i Ustavnu odluku, kojom obnavlja Islamsku zajednicu u Republici Bosni i Hercegovini iz perioda prije 1930. god., uspostavljajući na taj način njenu punu autonomiju i kontinuitet“.³³ Ovim činom formirana je privremena organizacija i funkcionalnost Islamske zajednice u Republici Bosni i Hercegovini „prikladna vanrednom, ratnom stanju“.³⁴ Prestankom uvjeta „vanrednog, ratnog stanja“ Islamska zajednica se našla u prilici da u novom vremenu i novim okolnostima sama organizira svoju strukturu i odredi način djelovanja. U tom smislu je 26. novembra 1997. godine usvojen Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, a njegov „službeni prečišćeni tekst“ usvojen 26. aprila 2014. godine. U organizacionom pogledu, vidljivo je kako nova organizaciona struktura Islamske zajednice nudi formalna rješenja i za potrebe nastale ratnim okolnostima, što se, prije svega vidi, kroz ustanovljenje tijela nadležnih i za „muslimane Bošnjake izvan domovinskih zemalja“, čineći time Islamsku zajednicu nadležnom i za novoformirane, uglavnom bošnjačke džemate u dijaspori, praktično širom svijeta.

³² Opširnije o poziciji Islamske zajednice u vrijeme disolucije Jugoslavije vidjeti: Edin Radušić, Stav Islamske zajednice prema raspadu Jugoslavije, *Prilozi* 36/2007, 193-202.

³³ Deklaracija Islamske zajednice u Republici Bosni i Hercegovini, u: *Bošnjačko pitanje*, 26-37.

³⁴ Isto, 37.

Zaključak

Ovim se radom nastojalo pokazati kako je Islamska zajednica kao zasebna hijerarhijska struktura, formirana nakon austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, vremenom dobila sadržajne oblike koji su je, kako se moglo vidjeti, karakterizirali i kao dio „austrijskog naslijeđa“. S obzirom da je krajem Prvog svjetskog rata nestalo Austro-Ugarske monarhije, a Islamska zajednica nastavila svoj život u novom državno-pravnom okviru, prvo Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/ Kraljevini Jugoslaviji, a nakon Drugog svjetskog rata i u FNR/SFR Jugoslaviji, analizom promjena organizacione strukture Islamske zajednice pokazuje se brisanje „austrijskog naslijeđa“ kroz temeljite izmjene organizacione strukture Islamske zajednice. U osnovi ovaj rad nudi jednu vrstu historijskog pregleda ključnih izmjena organizacione strukture Islamske zajednice uvjetovanih, prije svega, čestim promjenama državno-pravnih okvira i smjenama različitih ideologija, ali za temu „austrijskog naslijeđa“ nudi detaljniji pogled u pristup i metod kojim se „austrijsko porijeklo“ brisalo iz ključnih organizacionih akata Islamske zajednice. U tom pogledu se posebno izdvajaju promjene donesene 1959. godine, u ambijentu dugotrajnog aplaudiranja i klicanja novom društveno-političkom poretku i ključnim političkim akterima.³⁵ Nepostojanje teme „austrijskog porijekla“ u raspravama i promjenama organizacionih akata Islamske zajednice nakon 1959. godine pokazuje kako je tim promjenama „austrijsko porijeklo“ praktično ukinuto kao tema i skinuto s dnevnog reda.

³⁵ *Glasnik VIS*, God. X, br. 7-9, juli-septembar 1959, 363.

THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE ISLAMIC COMMUNITY AND THE „AUSTRIAN HERITAGE“

Summary

By this work we tried to show that the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina, as a separate hierarchical structure, was formed after the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878 and eventually during the course of time it received content forms which, as it can be seen throughout this paper, were also characterized as a part of the „Austrian Heritage“. Such an image was mainly created in post/anti-Habsburg state formations, such as newly formed Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1918, as of 1929 known by its new name Kingdom of Yugoslavia, as well as Federative Peoples Republic of Yugoslavia after Second World War. During those decades all changes in the organizational structure of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina/Yugoslavia show an effort to get rid of the „Austrian heritage“ through the fundamental changes in the organizational structure of the Islamic Community.

Basically this paper offers a kind of historical review of the key changes in its organizational structure, primarily due to frequent changes in the state/legal framework and shifts of different and opposing ideologies. When it comes to the topic of the „Austrian heritage“, this paper offers a more detailed view of the approach and method used by communist authorities by which „Austrian heritage“ was deleted from key organizational acts of the Islamic Community. In this regard, changes made during 1959 in the ambient of a long-term applauses for newly established state and social order in Yugoslavia seem to be of a special importance not only because they show the political influence and atmosphere made by communists but also because the „Austrian heritage“ was never brought again to

agenda, that is to say, such an attempts were never made during the following years. It is mainly due to the fact that all changes within the constitutional documents of the Islamic Community were made at that particular moment, but one should note that Islamic Community as such remained living and dynamic structure to the present day.

Translated by author

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

3

HISTORIJSKA MISAO, GOD. III, BR. 3, 1-470, TUZLA, 2017.